

Reactie; Slaapplaatsen van ganzen: casus Witte en Zwarte Brekken

Het Nederlandse Natura 2000-netwerk bestaat uit 162 gebieden, waarvan er 53 een beheerdoelstelling voor ganzen hebben. Meestal betreft het de instandhouding van gebieden waar ganzen overnachten (slaapplaatsen). Daarom dient in en rond deze gebieden rust te worden gehandhaafd en moeten er voldoende foerageergebieden worden behouden om de aangewezen aantallen ganzen te herbergen. Sinds de winter van 1998/99 worden diverse ganzenslaapplaatsen in het Friese merengebied gemonitord door leden van de Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF), onder de vlag van de FFF-Slaapplaatsentelgroep Fryslân. In de tussenliggende periode veranderde het beleid ten aanzien van overwinterende ganzen danig. Werden ganzen tot voor kort met rust gelaten, nu worden ze op grote schaal verjaagd en bejaagd, op sommige plekken ook direct rond de Europees beschermde slaapplaatsen. Kunnen onrust door jacht en het wegvallen van foerageergebied door verjaging de instandhoudingsdoelstellingen van een Natura2000 gebied tot wankelen brengen?

De casus 'Witte en Zwarte Brekken', over afnemende aantallen Kolganzen en Kleine rietganzen op slaapplaatsen in een Natura2000 gebied.

In het themanummer 'Ganzen in Nederland en Vlaanderen' stellen Van der Zee et al. (2010) dat rond Natura2000 gebieden met ganzendoelstellingen het aanbod aan opvanggebied voor ganzen toereikend is. Binnen een straal van 5 km zou vrijwel overal voldoende opvanggebied aanwezig zijn voor het beoogde aantal ganzen in de Natura2000 gebieden, met name in het noorden en oosten van Nederland. Dit is gebaseerd op een berekening van de draagkracht van opvanggebieden in een straal van 5 km (tot 15 km) rond de gebieden met

ganzendoelstellingen. Op lokale schaal zou een tekort bestaan aan foerageergebied rond sommige Natura2000 gebieden, maar dat zou kunnen worden gecompenseerd door overschotten in de nabije omgeving, zodat op regionale schaal de doelstellingen voor ganzenaantallen worden gehaald (Knecht et al., 2009).

De vraag is of dit in de praktijk ook zo werkt. Behalve deze berekeningen is er namelijk geen gericht slaapplaatsenonderzoek uitgevoerd naar de effecten van het Nederlandse opvangbeleid op de Europees beschermde Natura2000 gebieden. De monitoring van de aantallen ganzen op slaapplaatsen in Fryslân laat de laatste jaren in enkele gebieden wel een negatieve trend voor sommige soorten zien. Is met het opvangbeleid voor overwinterende ganzen voldoende rekening gehouden met de Natura 2000gebieden en is dit in het kader van de beleidsevaluatie goed onderzocht?

Slaapplaattellingen in het centrale merengebied van Fryslân

Het centrale merengebied is een aanduiding voor de meren Witte en Zwarte Brekken, Sneekermeer, Goïngarijpster Poelen en Terkaplester Poelen, die een ecologische eenheid vormen in het centrale deel

van de provincie Fryslân (fig. 1). Bijna 1.200 ha van het gebied bestaat uit door Staatsbosbeheer beheerde reservaten, waarvan 581 ha zomerpolders en 96 ha boezemland. Zomerpolders zijn laagbedijkte polders die in de periode van 1 november tot 1 maart niet bemalen worden en in de winter plasdras staan als gevolg van regenval en inundatie met boezemwater. Een zomerpolder bij de Witte en Zwarte Brekken wordt jaarlijks reeds vanaf 1 oktober geïnundeerd met boezemwater. Boezemlanden zijn vanouds onbedijkte, onbemaalde graslanden die 's winters ook onder water staan.

De open, ondiepe waterpartijen die in de plasdrasse zomerpolders en boezemlanden in het winterseizoen bij de uitgestrekte watervlakten van de meren te vinden zijn, vormen aantrekkelijke slaapplaatsen voor ganzen. Vooral de eerder in het najaar geïnundeerde zomerpolder van de Witte en Zwarte Brekken is een geschikte overnachtingsplek voor vroeg in het najaar arriverende ganzen, zoals Kleine rietganzen. Toen eind 1998 de aanwijzing van Nederlandse natuurgebieden onder de Europese Vogelrichtlijn speelde, werd duidelijk dat er geen actuele gegevens beschikbaar waren van overnachtende ganzen in het Friese merengebied. Het was onbekend hoeveel ganzen 's nachts samendromden binnen de grenzen van de natuurgebieden en wat daarmee de kwalificerende waarden van de aan te wijzen gebieden onder de Vogelrichtlijn waren. Op basis van SOVON-tellingen van foeragerende ganzen rond de gebieden was er alleen kennis van wat zich overdag in de buurt van de gebieden aan ganzen ophield, samengevat in Koffijberg et al. (1997). Dit was voor de FFF reden om in november 1998 aan te vangen met slaapplaattellingen in het centrale merengebied (Kleefstra et al., 2002). Tot op heden worden de gebieden jaarlijks onderzocht en wordt vrijwel maandelijks in de periode oktober-maart een telling uitgevoerd. De tellingen beginnen een uur voor zonsopkomst: zodra groepen ganzen de slaapplaats verlaten, wordt het aantal indi-

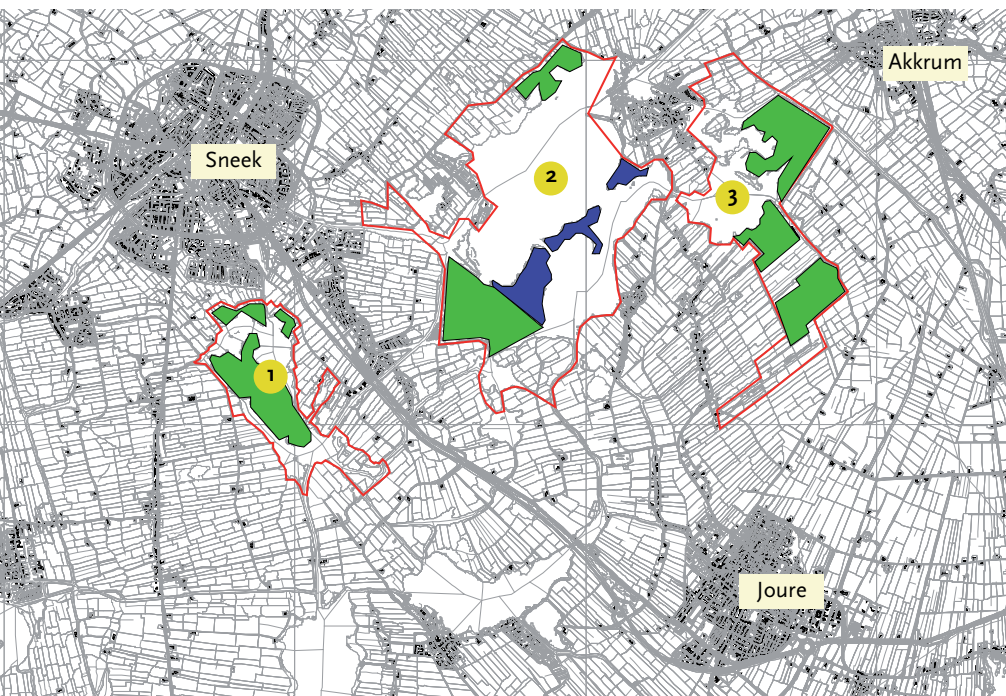

Fig. 1. Ligging van de Natura2000 gebieden Witte en Zwarte Brekken (1), Sneekermeer/ Goïngarijpster Poelen (2) en Terkaplester Poelen/Akmarijp (3) in het centrale merengebied van Fryslân, met daarop aangegeven de zomer-polders (■) en boezemlanden (■) waarin ganzen overnachten. — Begrenzing Natura2000 gebied.

Kolganzen verlaten de slaappleatsen van de Witte en Zwarte Brekken bij het ochtendgloren, 13 november 2008 (foto: Anja Cervenc).

viduen per soort bijgehouden tot de slaappleats leeg is (cf. Hustings et al., 1985). Van het centrale merengebied zijn uit de periode 1998/99-2008/09 zodoende 220 tellingen beschikbaar. De slaappleatsen in de Witte en Zwarte Brekken werden in de periode 1998/99-2008/09 55 maal geteld. De data hebben bijgedragen aan het vaststellen van instandhoudingsdoelstellingen voor het Natura2000 beleid.

Foerageeromstandigheden rond de Witte en Zwarte Brekken

Tot het seizoen 2004/05 konden ganzen die overnachtten in het gebied van de Witte en Zwarte Brekken ongestoord rond het gebied foerageren. Tijdens de vele slaappleatsstellingen werd doorgaans vastgesteld dat ganzen vanaf de slaappleats bij voorkeur de direct aangrenzende graslanden bezochten om er te ontbijten, met name de uitgestrekte polders ten zuidwesten van het gebied rond de dorpen Hommerts en Jutrijp (fig. 2). Niet geheel onlogisch uit ganzenperspectief, want door niet ver te hoeven vliegen wordt energie bespaard en de nabijheid van de slaappleats biedt ganzen overdag een veilig heenkomen bij naderend gevaar.

De situatie veranderde sterk toen met het nieuwe ganzenbeleid intensieve verjaging en bejaging in de aangrenzende en belangrijkste 'ontbijtvelden' direct ten westen van het gebied mogelijk werd gemaakt. Ganzenjacht keerde hiermee letterlijk terug tot op de randen van de slaappleatsen. Daarbij gaat het deels ook om plezierjacht (incl. aanwezigheid van buitenlandse jagers), ofwel schieten op overvliegende ganzen tijdens hun ochtendtrek en dus niet alleen

Fig. 2. Natura2000 gebied Witte en Zwarte Brekken met wat daar direct omheen beschikbaar was aan en benut werd als foerageergebied (■) tot het seizoen 2004/05 en wat er in de huidige situatie aan opvanggebied aanwezig is (■ en omljnd). Met pijlen zijn de belangrijkste vliegbewegingen die de ganzen (moeten) maken aangegeven. Zij steken daarbij gebieden over waar geen opvangregeling geldt en waar intensief gejaagd wordt. Rode gebied (■) is Natura2000 gebied.

om het verjagen van ganzen die aan de grond komen in graslanden waar geen opvangregeling van kracht is. Aan de oost- en zuidzijde van het Natura 2000gebied realiseerde de provincie Fryslân ca 260 ha aan opvanggebied, een afname van bijna 85% aan foerageergebied binnen de natuurlijke grenzen van aangrenzende polders rond de Witte en Zwarte Brekken (straal 200-2500 m; fig. 2). Dit leidde ertoe dat het dichtstbijzijnde opvanggebied westelijk van de slaapplaatsen op ca 5 km afstand van de slaapplaatsen is komen te liggen en dat ganzen op weg daar naartoe een 'vuurlinie' van schietende jagers moeten passeren. Hoewel schieten op Kleine rietganzen niet is toegestaan, worden gemengde groepen van Kolganzen en Kleine rietganzen stevast onder vuur genomen (eigen waarnemingen).

Aantalsontwikkelingen in de Witte en Zwarte Brekken

De Kolganzen nam in het gebied in de periode 1998/99-2004/05 significant toe ($p = 0,030$, $R^2 = 0,643$). Daarna werd een opvallende trendbreuk vastgesteld (fig. 3). Vanaf het seizoen 2004/2005 zette zich een significante afname in ($p = 0,005$, $R^2 = 0,950$), die haaks staat op landelijke ontwikkelingen (Koffijberg et al., 2010). Doordat seizoensmaxima voor 2004/05 relatief laag waren, bedraagt het instandhoudingsdoel op basis van gemiddelde seizoen-smaxima in de periode 1998/99-2004/05 9.700 Kolganzen (tabel 1). Door de hoge maxima in de periode 2002/03-2006/07 komt die doelstelling nu nog niet in gevaar, maar mocht de negatieve trend zich voortzetten en de soort evenals de Kleine rietganzen (fig. 4) op een veel lager niveau stabiliseren, dan zal dit op den duur wel het geval zijn.

Van oudsher is bekend dat de Witte en Zwarte Brekken een belangrijk gebied vormt voor de Kleine rietganzen (Philippona, 1978). Slaapplaatsstellingen in de eerste zeven winterseizoenen bevestigen dit. Met seizoensmaxima van ruim 10.000 individuen behoort het gebied, samen met de Oudegaasterbrekken en de Idzegaaster Poel, tot de top drie van belangrijkste gebieden voor de soort in Nederland (Kleefstra et al., 2002) en daarmee tot de belangrijkste van Noordwest-Europa. In deze seizoenen werd een gemiddeld seizoenmaximum van 7.700 Kleine rietganzen vastgesteld (tabel 1), wat in het kader van Natura2000 het instandhoudingsdoel

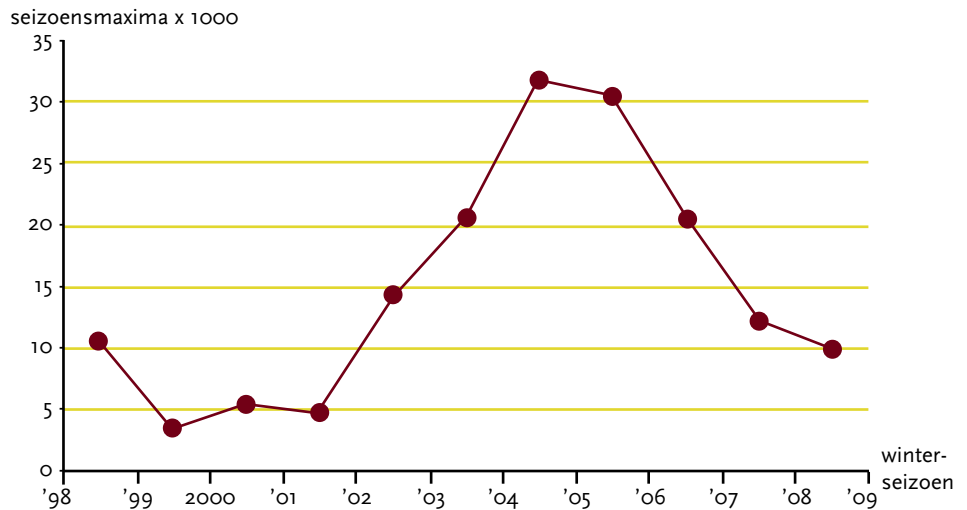

Fig. 3. Trend van de Kolganzen op de slaapplaatsen van de Witte en Zwarte Brekken in de periode 1998/99-2008/09 op basis van seizoensmaxima.

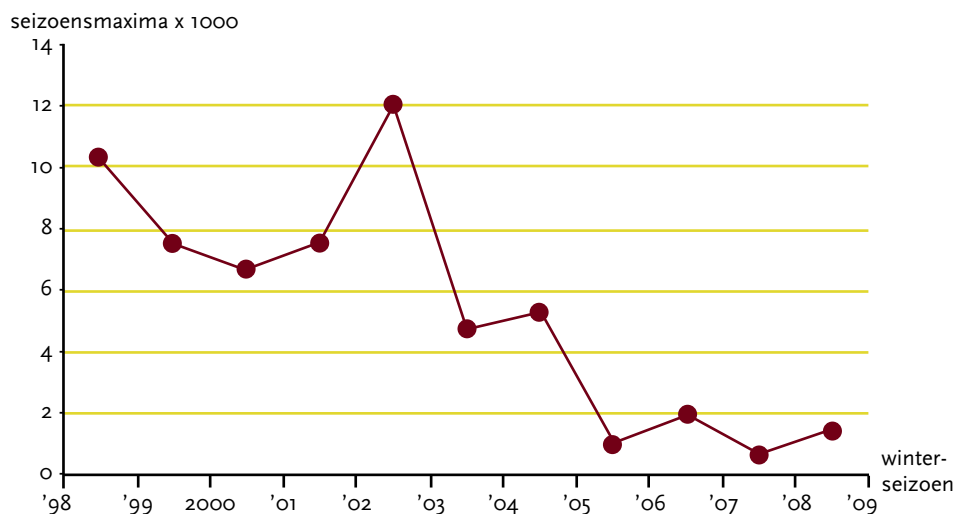

Fig. 4. Trend van de Kleine rietganzen op de slaapplaatsen van de Witte en Zwarte Brekken in de periode 1998/99-2008/09 op basis van seizoensmaxima.

voor de soort werd. Over de periode 1998/99-2008/09 laat de Kleine rietganzen een significante afname zien ($p = 0,002$, $R^2 = 0,684$). De trends in de perioden vóór (1998/99-2004/05) en na (2004/05-2008/09) de beleidswijziging zijn onduidelijk en laten geen significante afname zien (resp. $p = 0,318$, $R^2 = 0,197$ en $p = 0,199$, $R^2 = 0,474$; fig. 4). Het gemiddelde seizoenmaximum over de periode 2004/05-2008/09 met 2.059 (SD = 1913,8, N = 5) pakt wel significant lager uit dan het gemiddelde van 8.802 (SD = 2283, N = 6) in de periode 1998/99-2003/04 ($p = 0,011$, U-test). Voor de gehele onderzoeksperiode 1998/99-2008/09 komt het gemiddelde seizoenmaximum inmiddels op 5.367 uit, beduidend lager dan de instandhoudingsdoelstelling (tabel 1).

Discussie

Op de slaapplaatsen van de Witte en Zwarte Brekken tekenen zich negatieve ontwikkelingen af. Deze ontwikkelingen staan voor zowel de Kolganzen als Kleine rietganzen haaks op de landelijke ontwikke-

lingen (Koffijberg et al., 2010). Vraag is in hoeverre dit samenhangt met de wijziging in het Nederlandse ganzenbeleid. Er kunnen immers andere ontwikkelingen van kracht zijn, waarbij gedacht kan worden aan verandering in het beheer van de slaapplaatsen, de verlenging van het recreatieve vaarseizoen tot in oktober en/of, in het geval van de Kleine rietganzen, concurrentie op de slaapplaats met de Kolganzen.

In het beheer van de slaapplaatsen deden zich geen wezenlijke veranderingen voor gedurende de monitoringperiode. Van extensivering van graslandbeheer in het foerageergebied van de Witte en Zwarte Brekken, zoals men zou kunnen opmaken uit Nienhuis (2005), is geen sprake. Ook is tijdens de slaapplaatsstellingen in de afgelopen elf jaar in het gebied van de Witte en Zwarte Brekken geen toename vastgesteld in vaarbewegingen in de vroege ochtend, afgemeerde boten bij de slaapplaats en/of betreding van de slaapplaatsen, wat tot verontrusting van ganzen op de slaapplaats zou kunnen leiden. Of de aanvanke-

Trek van Kolganzen vanaf de slaapplaatsen bij de Witte en Zwarte Brekken, met op de achtergrond de stad Sneek, 13 november 2008 (foto: Anja Cervencl).

	Witte en Zwarte Brekken		Sneekermeergebied	
	doelstelling	gem. '98/99-'08/09	doelstelling	gem. '98/99-'08/09
Kleine rietgans (<i>Anser brachyrhynchus</i>)	7700	5367	580	362
Kolganzen (<i>Anser albifrons</i>)	9700	14877	91800	85413
Brandgans (<i>Branta leucopsis</i>)	6200	7160	60300	58996

Tabel 1. Instandhoudingsdoelstellingen van ganzen in de Natura 2000-gebieden Witte en Zwarte Brekken en Sneekermeergebied in vergelijking met de gemiddelde seizoensmaxima in de periode 1998/99-2008/09.

lijke toename van de Kolganzen impact had op de aantallen Kleine rietganzen is onduidelijk. De significante toename van de Kolganzen in de periode 1998/99-2004/05 leidde in dezelfde periode niet tot een significante afname bij de Kleine rietganzen. Bovendien is het gebied voor de Kolganzen vooral in november van belang, terwijl dat voor de Kleine rietganzen oktober is. De trendbreuk van de Kolganzen suggereert dat het wegvallen van voldoende foerageergebied rond het Natura2000 gebied met ingang van de winter van 2004/05 een effect heeft op de aantallen op de slaapplaats. Ook de toegenomen onrust door intensieve jacht, waarbij groepen ganzen zelfs tot op de slaapplaatsen verstoord

worden door plezierjacht in de oevers van het Natura2000 gebied, kan daarbij een rol van betekenis spelen. Tot in hoeverre dat alles voor de Kleine rietganzen geldt is onzeker, maar aangenomen mag worden dat zulks niet tot herstel van de afgenomen aantallen bijdraagt, wat ook uit de trend te concluderen is. Daarmee lijkt het nieuwe Nederlandse ganzenbeleid de Europese doelstellingen te ondermijnen, althans voor Natura2000 gebied Witte en Zwarte Brekken. Momenteel worden op basis van slaapplaatsstellingen in meer Friese Natura 2000gebieden de doelstellingen niet gehaald, zoals in het Sneekermeergebied (tabel 1). Van andere Natura2000 gebieden

zoals de Oude Venen waar opvanggebied zeer marginaal aanwezig is rond belangrijke slaapplaatsen van Kol- en Brandganzen, is dat onbekend, omdat hiervan simpelweg onvoldoende of geen slaapplaatsstellingen voorhanden zijn. Daarnaast zijn er nog tal van belangrijke slaapplaatsen die niet opgenomen zijn in het Natura 2000netwerk en waar nog minder aandacht naar uitgaat in onderzoek en bescherming.

Als de afnemende aantallen ganzen in Natura 2000gebieden samenhangen met het Nederlandse ganzenbeleid, dan is het des te curieuzer dat dit in het kader van de beleidsevaluatie niet in de praktijk is onderzocht en dat het enkel bij draagvlakberekeningen bleef. Temeer omdat gedurende de evaluatieperiode de negatieve trends van de soorten reeds zijn aangekaart en omdat bekend was dat met het nieuwe beleid jacht terugkeerde op de randen van belangrijke slaapplaatsen annex Natura2000 gebieden en verstoring van ganzen verwacht mocht worden. Met het oog daarop is het ook discutabel dat het beleid niet op voorhand onderhevig is geweest aan enige vorm van toetsing, hetgeen wel verplicht is wanneer het ongeschikt raken van foerageergebied nabij Natura 2000gebieden als gevolg van bijv. stadsuitbreiding of recreatieve ontwikkelingen in het geding is. In principe is dat meten met twee maten.

Literatuur

- Hustings, M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen, 1985. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging (Natuurbeheer in Nederland, deel 3). Pudoc, Wageningen.
- Kleefstra, R., O. Alexander & J. Hooijmeijer, 2002. 'Koese op it wetter': ganzen en zwanen op slaapplaatsen in Fryslân in 1998-2002. Twirre 13: 109-118.
- Knecht E., M. Kiers & B.A. Nolet, 2009. Evaluatie Opvangbeleid 2005-2008 overwinterende ganzen en smienten. Deelrapport 6. Foerageergebieden rond Natura2000 gebieden met ganzendoelstelling. Alterra-rapport 1843. Alterra, Wageningen.
- Koffijberg, K., J. Beekman, F. Cottaar, B. Ebbing, H. van der Jeugd, J. Nienhuis, D. Tanger, B. Voslammer & E. van Winden, 2010. Door-trekkende en overwinterende ganzen in

Nederland. De Levende Natuur 111 (1): 3-9.
Koffijberg, K., B. Voslamber & E. van Winden, 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Nienhuis, J., 2005. Ganzen slachtoffer van extensivering. De Levende Natuur 106 (6): 249-252.

Philippina, J., 1978. De slaappleats van de Kleine Rietgans in Friesland. Watervogels 3 (1): 32-38.

Zee, F.F. van der, D. Bos, Th.C.P. Melman, P.J. van der Reest & M. Wesselius, 2010. Evaluatie opvangbeleid overwinterende ganzen en Smienten. De Levende Natuur 111 (1): 26-31.

Summary

Dutch goose policy versus European Nature 2000 policy

Since the winter of 2004/05 The Netherlands adapted a new goose policy by designing 80.000 ha of foraging areas for wintering geese on agricultural land. Before this new policy geese were able to feed wherever they wanted to. According to the evaluation of this new policy in 2008 there appears to be enough foraging areas near Nature 2000-areas (where geese spend the night in shallow water) to comfort the intended numbers of geese on a regional scale in these European protection areas. This conclusion is based on a calculation of the carrying-capacity of the foraging hectares in a 5 km radius around the Nature

2000-areas. Yet on a local scale there seems to be a shortage of foraging areas near at least some Nature 2000 areas. It also resulted in the appearance of hunters close to the roosts. The monitoring of goose numbers on roosts in the province of Friesland by volunteers of the FFF-Roost Survey Group in the period 1998/99-2008/09 shows significant declining numbers of Pink-footed geese and European white-fronted geese in the Nature 2000-area of 'Witte en Zwarte Brekken'. Around this area the availability of foraging grounds dropped with 85%.

The number of European white-fronted geese increased until the season of 2004/05 but

showed a significant decrease since then. The mean season maximum for the Pink-footed geese in the period 2004/05-2008/09 (2059) was significantly lower than the mean maximum in 1998/99-2003/04 (8802). Witte en Zwarte Brekken used to be the second best roost in The Netherlands for the species, but after the decline the numbers dropped below the aimed numbers and the roosts became far less important.

In this article the effect and the evaluation of the new Dutch goose policy is discussed as well as the discrepancy between the Dutch goose policy and the European Natura 2000 policy. Also on roosts in other Nature 2000 areas numbers of geese are dropping (f.e. lake Sneekermeer). For other areas this is simply unknown, because roosting geese were not counted.

Dankwoord en verantwoording

De 220 tellingen in het centrale merengebied van Fryslân werden alle op vrijwillige basis uitgevoerd door de auteur van dit artikel, diverse malen bijgestaan door Sjoerd Bakker.

Anja Cervenci wordt bedankt voor ondersteuning bij de totstandkoming van dit artikel.

Willem van Manen gaf zinvol commentaar op het eerste manuscript.

R. Kleefstra

Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF)

Sinnebuorren 34

8491 EH Akkrum

Jachthut in de polders ten zuidwesten van de Witte en Zwarte Brekken, 1 april 2009 (foto: Romke Kleefstra).

